

निर्दोष सुटले पण विसरले नाही

विसरण्याच्या अधिकाराचा, योग्य टीका आणि उत्तरदायित्व या संकल्पनांसह अभ्यास केला पाहिजे

'विसरण्याच्या हक्कासाठी' एका महत्वाच्या घडामोडीत दिल्ली उच्च न्यायालयाने नुकताच स्वतःचा एक निर्णय सहज प्रवेशातून काढून टाकण्याचे आदेश दिले. याचिकाकर्त्याला कोर्टाने काही गुन्हांतून निर्दोष सोडले आणि हा निकाल इंटरनेटवर मुक्तपणे प्रवेशयोग्य होता. यामुळे नाराज झालेल्या याचिकाकर्त्याने अग्रगण्य डेटाबेस प्लॅटफॉर्म आणि सर्च इंजिनमधून हा निर्णय काढून टाकण्याची मागणी केली. न्यायालयाने तात्पुरता दिलासा म्हणून सर्च इंजिनांना सर्च परिणामांमधून हा आदेश काढून टाकण्यास सांगितले आणि डेटाबेस प्लॅटफॉर्मला सर्च इंजिनद्वारे प्रवेश करण्यापासून निर्णय रोखण्याचे आदेश दिले. उच्च न्यायालयाने हे मान्य केले की याचिकाकर्त्याला विसरण्याचा अधिकार असू शकतो, जो रेकॉर्डच्या न्यायालयात प्रवेश करण्याच्या जनतेच्या अधिकाराशी संतुलित असणे आवश्यक आहे.

विसरण्याचा अधिकार म्हणजे सामान्यतः सार्वजनिक प्रवेशातून काढून टाकण्यात आलेल्या व्यक्तीबद्दल माहिती ठेवण्याचा अधिकार. समर्थकांचा असा युक्तिवाद आहे की व्यक्तींना त्यांच्या जीवनाचा विकास स्वायत्त मार्गाने निश्चित करण्यास सक्षम असले पाहिजे. भूतकाळातील वर्तणुकीसाठी व्यक्तींना सतत कलंकित केले जाऊ शकत नाही.

2017 मध्ये, सर्वोच्च न्यायालयाने राज्यघटनेअंतर्गत गोपनीयतेच्या अधिकाराच्या (विशेषतः माहितीच्या गोपनीयतेच्या) कक्षेत असल्याचे विसरण्याच्या अधिकाराला मान्यता दिली. त्यात असे दिसून आले की, जर एखाद्याला आभासी जागेतून वैयक्तिक डेटा काढून टाकायचा असेल, तर त्याचा आदर केला पाहिजे. सर्वोच्च न्यायालयाने असे निरीक्षण नोंदवले की बर् याच वैयक्तिक माहितीमुळे "वैध हित" मिळू शकत नाही, "चुकीचे" आहे किंवा "आवश्यक" किंवा "संबंधित" नाही. तथापि, विसरण्याचा अधिकार मुक्त भाषणासारख्या प्रतिकारात्मक हक्कांवर आधारित वाजवी निर्बंधांच्या अधीन होता. परंतु सर्वोच्च न्यायालयाच्या निर्णयानंतरही भारतात हक्क अविकसित आहे.

सध्या तरी व्यक्ती डेटा होस्टना काही सामग्री काढून घेण्याची विनंती करू शकतात आणि संबंधित यजमानांच्या धोरणांच्या आधारे ते काढून घेतले जाऊ शकते. उदाहरणार्थ, एखाद्या व्यक्तीने अल्पवयीन म्हणून पोस्ट केलेले काही लाजिरवाणे सेल्फी सेवेच्या अटींचे उल्लंघन करू शकतात. असे विनंती केल्यास हे फोटो काढून घेतले जाऊ शकतात कारण ते केवळ सेवेच्या अटींचे उल्लंघन करत नाहीत तर अनावश्यक आणि असंबद्ध देखील आहेत. तथापि, हे फोटो किशोरवयीन मुलांनी इंटरनेट वापराच्या पद्धतींवर केलेल्या वैज्ञानिक अभ्यासाचा भाग बनले असतील किंवा त्या व्यक्तीकडे आता एक प्रमुख सरकारी कार्यालय असेल, तर ते आता सार्वजनिक हेतू साध्य करतात.

लोकांना स्वतः अपलोड केलेल्या माहितीत बदल करण्याची किंवा हटविण्याची परवानगी दिली पाहिजे यावर सर्वसाधारण एकमत आहे. तथापि, हे तृतीय पक्षांनी अपलोड केलेल्या माहितीपर्यंत विस्तारित आहे की नाही हे अनिश्चित आहे. उदाहरणार्थ, एका सार्वजनिक व्यक्तीवर लैंगिक छळाचा आरोप नोंदवत एक बातमी लेख घ्या. जर त्या व्यक्तीला कधीही दोषी ठरवण्यात आले नाही, तर त्यांनी बदनामी सहन करत राहावे का? जर त्याला पाठिंबा देण्यासाठी कायदेशीर कार्यवाही झाली तरच घृणास्पद वर्तणूक अहवालीय आहे का?

अमेरिकेचे उदाहरण

कदाचित अमेरिकन नागरी हक्क चळवळीचा धडा असेल. त्या काळी, काही सरकारांनी वृत्तपत्रांविरुद्ध मानहानीचे दावे दाखल केले आणि त्यांना आंदोलकांवरील हिंसाचाराची माहिती देण्यास मनाई केली. यापैकी एका प्रकरणात न्यूयॉर्क टाइम्सला अलाबामा कोर्टाने त्यांच्या सामग्रीतील काही त्रुटींसाठी ५,००,००० डॉलर्स (१९६२ मध्ये राजाची खंडणी) देण्यास जबाबदार धरले होते. अपील करताना अमेरिकेच्या सर्वोच्च न्यायालयाने न्यूयॉर्क टाइम्स कंपनी विरुद्ध हस्तक्षेप केला. सुलिवान (१९६४) आणि त्यांनी असा निर्णय दिला की जोपर्यंत सार्वजनिक हिताचे अहवाल हेतुपुरस्सर किंवा बेदरकारपणे खोटी विधाने करत नाहीत तोपर्यंत ते भीतीशिवाय चालू राहू शकतात. अशा प्रकारे, विशेषतः शक्तिशाली व्यक्तींविरुद्ध टीका आणि उत्तरदायित्व दडपण्याची न्यायालयाने परवानगी दिली. या प्रकरणाचा दाखला भारताच्या सर्वोच्च न्यायालयाने अनेकदा दिला आहे. तथापि, देशातील अनेक न्यायालयांनी कायदेशीर कार्यवाही, फिर्यादींच्या नावांची लालफीतीची कारवाई आणि सर्च परिणामांमधून संदर्भ काढून टाकण्याशी संबंधित अस्पष्ट बातम्यांचे कलम काढून टाकण्याचे आदेश दिले आहेत. तथापि, न्यायालयाने काही विशिष्ट जागांवरून त्याच्या संपूर्ण अंतिम निर्णयाचा प्रवेश काढून टाकण्याचा आदेश देण्याची ही कदाचित पहिली घटना आहे.

विसरण्याच्या अधिकाराचे महत्त्वपूर्ण गुण असले, तरी ते रेकॉर्डच्या न्यायालयांचे निर्णय काढून टाकण्यापर्यंत विस्तारित आहे की नाही हा अज्ञात प्रदेश आहे. चांगल्या कारणांसाठी निर्णय प्रकाशित केले जातात. सार्वजनिक तपासणी अंतर्गत घेण्यात आलेल्या चाचण्या न्यायालयीन अतिक्रमणा विरुद्ध तपासणी म्हणून कार्य करतात आणि न्याय प्रशासनाच्या निष्पक्षता आणि वस्तुनिष्ठतेवर जनतेचा विश्वास वाढविण्यास मदत करतात.

दिल्ली उच्च न्यायालयाने जे चुकीचे दुरुस्त करण्याचा प्रयत्न केला तो संकुचित टेलरिंगद्वारे साध्य केला जाऊ शकला असता. न्यायालयाला आदेश देता आला असता की याचिकाकर्त्याचे नाव आणि वैयक्तिक तपशील न्यायाच्या सार्वजनिक प्रवेशात कायम ठेवताना पुन्हा तयार केले जाऊ शकतात. स्ट्रिप्स इफेक्टबद्दल अनभिज्ञ असलेले न्यायालय याचिकाकर्त्याचे अंतरिम आदेशात वारंवार नाव ठेवते, तर सुलभ प्रवेशातून निर्दोष निर्णय काढून टाकते. हा मुद्दा अंतिम सुनावणीसाठी सूचीबद्ध करण्यात आला आहे आणि निकालाची उत्सुकतेने प्रतीक्षा आहे.

लेखक अद्वय लीगल सर्विसेस सोबत आहेत

the_thinking_treet3
THRIVING FOR SUSTAINABLE FUTURE